

Michał Niedośpiał

Z problematyki dziedziczenia testamentowego gospodarstw rolnych

Palestra 32/8-9(368-369), 10-26

1988

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MICHAŁ NIEDOŚPIAŁ

**Z PROBLEMATYKI DZIEDZICZENIA TESTAMENTOWEGO
GOSPODARSTW ROLNYCH**

Artykuł dotyczy dziedziczenia testamentowego gospodarstw rolnych w wypadku spadków otwartych przed 6.IV.1982 r. (nowela do k.c. z 1982 r.). Na tle niejasnych przepisów przedstawiono rozwiązania co do wymaganych przesłanek rolnych przy dziedziczeniu testamentowym, zajmując jednocześnie własne stanowisko w tej sprawie. Podobne wnioski jak w pracy autora zawarte są w uchwale SN w składzie siedmiu sędziów z dnia 27.XI.1986 r., ale na tle spadków otwartych po 5.IV.1982 r. (co, zdaniem SN, nie ma zastosowania do spadków otwartych przed 6.IV.1982 r.).

Opracowanie niniejsze dotyczy spadków o t w a r t y c h p r z e d 6.IV.1982 r. [ustawa z dnia 26.III.1982 r. o zmianie ustawy — Kodeks cywilny (...), Dz. U. Nr 11, poz. 81, art. 2; por. tylko art. LV i nast. przep. wprov. k.c. oraz art. 2 noweli do k.c. z 1971 r., Dz. U. Nr 27, poz. 252]. Ilekroć będzie dalej w pracy mowa o noweli, to należy pamiętać, że chodzi o nowelę z 1971 r.

Podstawowym zagadnieniem przy interpretacji art. 1065 k.c. jest ustalenie znaczenia terminu: „osoba, która nie jest powołana z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego” (art. 1065 zd. 1 k.c.); można by to również sformułować pozytywnie tak: kto jest osobą powołaną do dziedziczenia gospodarstwa rolnego? Teoretycznie można ująć powyższy termin w trojaki sposób:

A. Osobą powołaną z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego jest ten, kto należy do kręgu spadkobierców ustawowych spadkowego gospodarstwa rolnego (dzieci, wnuki, małżonek, rodzice, rodzeństwo oraz dzieci rodzeństwa spadkodawcy). Jeżeli spadkodawca pozostawił na przykład tylko dzieci i małżonka, to tylko oni będą należeć do tego kręgu.

B. Osobą powołaną z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego jest ten, kto należy do kręgu spadkobierców ustawowych spadkowego gospodarstwa rolnego (jak wyżej w tezie A) oraz (koniunkcja) spełnia przesłanki z art. 1059—1062 k.c., natomiast nieistotne jest, czy osoba ta dziedziczyłaby to gospodarstwo z ustawy (bo np.: art. 928 § 2, 1020, 1049 § 2, testament negatywny, żyją bliżsi krewni).

C. Osobą powołaną z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego jest ten, kto odziedziczyłby z ustawy spadkowe gospodarstwo rolne, czyli inaczej — kto by doszedł do spadkowego gospodarstwa z ustawy.

Uzasadnienie normatywne ma teza A, a na pewno niezasadne jest rozwiązanie tezy B.¹ Ustalenie znaczenia terminu: „osoba powołana z ustawy” ma znaczenie dla ustalenia kręgu osób powołanych z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego. Jednocześnie ustalenie znaczenia tego terminu w znacznym stopniu przesądza kwestię przesłanek, jakim mają odpowiadać spadkobiercy testamentowi, nie przesądzając jej jednak we wszystkich szczegółach.

I). Przy tezie C jest rzeczą jasną, że spadkobierca testamentowy — będący osobą powołaną z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego — ma odpowiadać takim przesłankom, na podstawie których odziedziczyłby spadkowe gospodarstwo rolne z ustawy [np. wnuk, gdy żyją ojciec lub matka (spełniający wymagania z art. 1059 k.c.), ma spełniać przesłanki nie z art. 1060 § 2 k.c., lecz z art. 1059 k.c.]. Czy wystarczy, że spadkobierca taki spełnia przesłankę z art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c. — jest sprawą otwartą. (a) Można tu twierdzić, że nie, (b) można też twierdzić, że tak, ale wtedy ujęcie takie razi pewną niekonsekwencją,² albowiem w istocie nie stosowałoby się wówczas przepisów o zastępstwie szczególnym (art. 1060 § 2, 1061 zd. drugie, 1062 § 2, 3 k.c.) oraz o spadkobiercy rezerwowym (art. 1059 § 2 k.c.), a tymczasem art. 216 § 1 pkt 1 k.c. oraz art. 216 § 1 pkt 5 k.c. pochłaniają stany faktyczne tych przepisów, tj. art. 1059 § 2, 1060 § 2 k.c. W rzeczywistości zatem do osób powołanych z ustawy stosowano by art. 1059 § 1 k.c. Ujęcie I b zbliża się zatem, w znacznym stopniu, do ujęcia A, co jest pewnym argumentem na rzecz tezy A, a nie tezy C, przy interpretacji słowa: „osoba powołana z ustawy”. Należy dodać, że oba ujęcia I a, b spotyka się po wydaniu noweli.

II). Przy tezie A wymaga się od spadkobiercy testamentowego, będącego osobą powołaną z ustawy, spełnienia przesłanek z art. 1059—1062 k.c., ściślej — z art. 1059 k.c. (art. 1061 k.c. — rodzice), a nie tych przesłanek, na podstawie których spadkobierca taki dziedziczyłby gospodarstwo rolne z ustawy (np. dla wnuka; w podanym przykładzie art. 1059, a nie art. 1060 § 2 k.c.). Również ta teza pozostawia otwartą sprawę, czy można przejść z art. 1059 na art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c., jeżeli ten ostatni przepis jest korzystniejszy. Teoretycznie (podobnie jak w sytuacji I) można twierdzić, że (a) nie; można twierdzić, że (b) tak. Antycypując

¹ Co do analizy szczegółowej wariantów A — B — C por. M. Niedośpiał: Dziedziczenie testamentowe gospodarstw rolnych przez osoby fizyczne, Kraków 1982 (rękopis w Bibliotece Jagiellońskiej, s. 100 i n.).

² Natomiast nie razi to przy IIb (zob. niżej).

uwagi, przyjmuje się rozwiązanie II b. Natomiast w zasadzie³ nikt nie zgłosił rozwiązania II a, choć jest ono teoretycznie możliwe.

III). Przy tezie B spadkobierca testamentowy, będący osobą powołaną z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego (oczywiście w znaczeniu B), ma odpowiadać przesłankom z art. 1059—1062 k.c., ściślej — z art. 1059 k.c. (art. 1061 — rodzice). W braku tych przesłanek staje się on osobą nie powołaną z ustawy (art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c.). W I b art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c. miał zastosowanie do osoby powołanej z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego, mimo że wprost dotyczy on tylko osób nie powołanych z ustawy do gospodarstwa rolnego, w rozwiązaniu zaś II b oraz III ma ten artykuł zastosowanie wprost; osoba nie spełniająca wymagań z art. 1059—1062 k.c. (III) staje się zawsze osobą nie powołaną z ustawy.

W okresie przed nowelą art. 1065 k.c.⁴ można było spotkać oba poglądy (A, C) co do wykładni art. 1065 k.c. W orzecznictwie (zgodnie) oraz w zasadzie w całej doktrynie przyjęto tezę A.⁵ Teza C miała tylko nielicznych zwolenników w doktrynie.⁶ Przy rozwiązaniu C wymagało się⁷ od spadkobiercy testamentowego takich przesłanek, na podstawie których spadkobierca ten dziedziczyłby, gdyby doszło do dziedziczenia ustawowego [art. 1059 § 1, 1059 § 2 k.c. — m.in. żaden współspadkobierca testamentowy (ustawowy) lub spadkobierca ustawowy, gdyby doszło do dziedziczenia ustawowego, nie mógł odpowiadać przesłankom z art. 1059 § 1 pkt 1—3 k.c.; stosowano art. 1060 § 2, 1061 zd. 2, 1062 § 2, 3 k.c. także przy dziedziczeniu testamentowym, jednakże nie dotyczyło to osób spoza kręgu spadkobierców ustawowych].

Przy tezie A spadkobierca testamentowy miał odpowiadać przesłankom z art. 1059 k.c. (rodzice — art. 1061 k.c.).⁸ Sporne było

³ Tak jednak J. Rostkowski: *Gospodarstwo rolne w świetle prawa*, Warszawa 1975, s. 70 i n.

⁴ Co do szczegółowej wykładni art. 1065 k.c. przed nowelą k.c. — por. m.in.: J. Gwiazdomorski: *Prawo spadkowe*, Warszawa 1972, s. 121 i n.; B. Kordasiewicz: *Testamentowe dziedziczenie gospodarstw rolnych*, 1978, s. 99 i n.; E. Paluszkiwicz: *Przemiany w zasadach testamentowego dziedziczenia gospodarstw rolnych*, *Paestra* 1977, nr 2, s. 13 i n.; J. St. Piątowski: *Rozporządzanie gospodarstwem rolnym w drodze testamentu*, *Paestra* 1969, nr 2, s. 51 i n. W wymienionych opracowaniach przytoczono dalszą literaturę i orzecznictwo. W pracy, w poszczególnych jej fragmentach, nawiązuje się w rozmiarze niezbędnym do wykładni (przez doktrynę i orzecznictwo) art. 1065 k.c.

⁵ Por. M. Niedosiał: *op. cit.*, przyp. 155, 156.

⁶ Por. M. Niedosiał: *op. cit.*, przyp. 172.

⁷ Por. M. Niedosiał: *op. cit.*, przyp. 173.

⁸ Por.: F. Błahuta i inni: *Kodeks cywilny — Komentarz*, 1972, t. 3, s. 2015; T. Bogusz: *Przepisy szczególne o dziedziczeniu gospodarstw rolnych*, Katowice 1965/1966, s. 37; J. Kapera: *W sprawie dziedziczenia gospodarstw rolnych*, PIP

(przy tezie A), na czym ma polegać stosowanie art. 1059 § 2 k.c. przy dziedziczeniu testamentowym (kwestia przesłanki negatywnej).⁹ Natomiast przepisów o tzw. zastępstwie szczególnym przy tezie A nie stosowano do testamentu.¹⁰ Bezsporne było, że spadkobiercą testamentowym może być każda osoba fizyczna (z kręgu spadkobierców ustawowych) (A, C).¹¹

Wszystkie poglądy (A,C), które zostały ukształtowane przed nowelą na tle art. 1065 k.c., można by — teoretycznie rzecz biorąc — bronić na tle znowelizowanego tegoż art. 1065 k.c. przy jego określonej wykładni (art. 216 § 1 pkt 5 k.c. interpretowany przez pryzmat art. 1059 § 2 k.c. — m.in. oświadczenie rolne dotyczyłoby tylko prowadzenia spadkowego gospodarstwa rolnego; przy

1966, nr 4—5, s. 765 i n. (według tego autora art. 1059 § 2 k.c. nie miał zastosowania do dziedziczenia testamentowego, podobnie jak twierdził to także H. Świątkowski: *Prawo rolne*, 1966, s. 113; ale tenże autor wypowiedział się odmiennie w poprzednim swym opracowaniu: *Dziedziczenie gospodarstw rolnych*, PiP 1965, z. 7, s. 25 i n., godząc się na stosowanie tego przepisu, lecz tylko do ustanowienia spadkobiercy testamentowego spośród osób należących do kręgu spadkobierców ustawowych gospodarstwa rolnego); J. Majorowicz: *Głosa do uchwały SN z 28.IV.1967 r. III CZP 17/67*, NP 1968, nr 1, s. 137 i n.; J. Pietrzykowski: *Dziedziczenie gospodarstw rolnych według kodeksu cywilnego i przepisów wprowadzających kodeks cywilny*, NP 1964, nr 7—8, 712; tenże: *Dziedziczenie gospodarstw rolnych*, Warszawa 1965, s. 61 i n.; J. Policzekiewicz (w:) *F. Białucha, J.St. Piątowski, J. Policzekiewicz: Gospodarstwa rolne — Obrót, dziedziczenie, podział*, Warszawa 1967, s. 120; S. Ritterman: *O stosowaniu obostrzonych warunków dziedziczenia gospodarstwa rolnego przy dziedziczeniu testamentowym*, PiP 1967, nr 1, s. 115 i n.; A. Stelmachowski, J. Selwa: *Prawo rolne*, 1970, s. 137; H. Świątkowski: *Prawo rolne*, 1966, s. 113; także, jak należy przyjąć, C. Tabęcki: *Dziedziczenie gospodarstw rolnych*, *Palestra* 1964, nr 9, s. 22; S. Wójcik: *Głosa do post. SN z 4.IX.1974 r. III CRN 164/74*, NP 1976, nr 3, 495; J. Zawartka: *Testamentowe rozrządzenie gospodarstwami rolnymi*, NP 1971, nr 7—8, s. 1091.

Por. też orzeczenia SN (ustalone stanowisko): uchw. SN z 28.IV.1967 r. III CZP 17/67, OSNCP 1968, nr 2, poz. 15; uchw. SN z 23.III.1970 r. III CZP 98/69, OSNCP 1970, nr 12, poz. 215; uchw. SN z 2.VI.1965 r. III CO 27/65, OSPiKA 1966, z. 4, poz. 88 (uchwała ta publikowana jest również w OSNCP 1966, nr 2, poz. 34); post. SN z 15.I.1966 r. III CR 326/65, OSPiKA 1967, z. 6, poz. 135.

⁹ Por. M. Niedospiał: *op. cit.*, s. 163.

¹⁰ Takie było wtedy ustalone orzecznictwo SN przed nowelą (por. tu uchw. SN z 23.III.1970 r. III CZP 98/69, OSNCP 1970, nr 12, poz. 215); ponadto stanowisko takie wynikało pośrednio z całego orzecznictwa SN (wykaz tych orzeczeń wyżej w przyp. 8). Uwaga ostatnia dotyczy także wszystkich autorów tezy A (wykaz autorów wyżej w przyp. 8), przy czym niektórzy spośród nich wyraźnie to zresztą stwierdzili w swych pracach, jak np. F. Białucha (s. 2016), J. Majorowicz, J.St. Piątowski (s. 58) i S. Ritterman (l.c.).

¹¹ Dotyczyło to całej doktryny i orzecznictwa SN. Stanowisko takie prezentowali zarówno autorzy tezy A, jak i tezy C. Tylko jeden H. Świątkowski [Dziedziczenie (...), s. 26] stwierdził, że spadkobiercą testamentowym (chodzi o osoby fizyczne) może być tylko podmiot należący do kręgu spadkobierców ustawowych gospodarstwa rolnego. Później jednak (*Prawo rolne*, s. 113) nie podtrzymał on swego poprzedniego stanowiska, bo spadkobiercą testamentowym według autora może być każda osoba zarówno należąca jak i nie należąca do kręgu spadkobierców ustawowych.

tezie C należy stosować art. 1060 § 2 k.c., wyłączając przejście na art. 216 § 1 pkt 1 k.c.). Te tezy teoretyczne będą następnie zweryfikowane. Należy podkreślić, że niektórzy autorzy w pełni podtrzymali swe dawne poglądy,¹² z tym wszakże oczywistym zastrzeżeniem, że innych przesłanek wymaga się teraz od osób nie powołanych z ustawy (art. 1065 zd. 1 k.c.). Niemniej jednak zmiana k.c. zmusza do nowego spojrzenia na przesłanki wymagane od spadkobiercy testamentowego (dotyczy to zwłaszcza art. 1059 § 2 oraz art. 1060 § 2, 1061 zd. 2, 1062 § 2, 3 k.c.) — ze względu na art. 216 § 1 pkt 5, 1 k.c.

Pora zatem na systematyzację stanowisk co do przesłanek wymaganych od spadkobierców testamentowych (osób fizycznych) w okresie po noweli:

1)¹³ W doktrynie przeważa stanowisko, że osoba powołana z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego powinna odpowiadać przesłankom określonym w art. 1059—1062 k.c., ściślej — w art. 1059 (art. 1061 — rodzice) k.c., jednakże wystarczy, że spełnia ona przesłanki określone w art. 216 § 1, 2, 5 k.c. (teza A, II b). Natomiast osoba nie powołana z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego ma odpowiadać przesłankom określonym w art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c.

2)¹⁴ Znacznie mniejsza część doktryny jest zdania, że osoba

¹² J. Gwiazdomorski: zob. przyp. 14.

¹³ B. Kordasiewicz: op. cit., s. 118 i n.; E. Paluszkiwicz: Głosa do post. SN z 4.IX.1974 r. III CRN 167/74, OSPIKA 1976, z. 4, poz. 88; też: Przemiany (...), s. 20 i n.; J.St. Piątowski: Prawo spadkowe, 1979, s. 154 i n. (do tego kierunku można by także zaliczyć: E. Gniewka: Dziedziczenie testamentowe gospodarstw rolnych, NP 1972, nr 10, s. 1533 oraz A. Zielińskiego: Dziedziczenie gospodarstw rolnych w świetle nowelizacji kodeksu cywilnego z 26.X.1971 r., Paestra 1973, nr 4, s. 20 i n., pamiętając jednak o tym, że zalicza się ich do nurtu B, a nie do A. Por. także zastrzeżenie do przyp. 15 in fine). Autorzy tej grupy w rozwiązywaniu zagadnień szczegółowych różnią się nieraz między sobą; dotyczy to zwłaszcza instytucji „spadkobiercy rezerwowego” (art. 216 § 1 pkt 5, 1059 § 2, 1065 k.c.). Por. nadto przyp. 18.

¹⁴ Por. J. Gwiazdomorski: Prawo spadkowe, s. 327 i n.; tenże: Zmiany przepisów o dziedziczeniu gospodarstw rolnych, PIP 1972, nr 3, s. 32 i n.; J. Pietrzykowski: Recenzja pracy J.St. Piątowskiego: Prawo spadkowe — Zarys wykładu, NP 1974, z. 6, s. 814 (autor przedtem w „Komentarzu do k.c.”, 1972, t. 3, s. 2251 zajął odmienne stanowisko, dołączając do nurtu czwartego, niżej wyodrębnionego).

Por. też orzeczenia SN: post. SN z 4.IX.1974 r. III CRN 167/74, OSNCP 1975, nr 7—8, poz. 115 (publikowane także w OSPIKA 1976, z. 4, poz. 88); uchw. SN z 12.III.1975 r. III CZP 1/75, OSNCP 1976, nr 1, poz. 8 (publikowana także w OSPIKA 1976, z. 5, poz. 91.). W uzasadnieniu tej ostatniej uchwały pojawiły się jednak pewne stwierdzenia, które mogłyby sugerować, że SN reprezentuje w tej uchwale wyodrębniony w niniejszej pracy nurt czwarty; podobny zarzut, czy aby SN tak właśnie nie czyni, podniósł w głosie do tejże uchwały B. Kordasiewicz (OSPIKA 1976, z. 5, poz. 91). Jednakże z całokształtu uchwały, a zwłaszcza z jej

powołana z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego ma odpowiadać przy dziedziczeniu testamentowym takim przesłankom, jakich wymagałoby się od niej, gdyby dziedziczyła spadkowe gospodarstwo rolne z ustawy (art. 1059—1062 k.c., w tym więc np. art. 1060 § 2; w wypadku art. 1059 § 2 k.c. żaden spadkobierca ustawowy, gdyby doszło do dziedziczenia ustawowego, nie może odpowiadać przesłankom z art. 1059 § 1 pkt 1—3 k.c., jak również warunkom tym nie może odpowiadać żaden współspadkobierca testamentowy lub ustawowy, dziedziczący inną część spadkowego gospodarstwa rolnego) (teza C, I a). Chodzi tu zatem o te przesłanki, których od tej osoby wymaga się, gdyby dziedziczyła z ustawy (na podstawie których osoba ta doszłaby z ustawy do spadkowego gospodarstwa rolnego). Natomiast osoba nie powołana z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego ma odpowiadać przesłankom z art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c. (art. 1065 zd. 1 k.c.). Rozwiązanie to nie przewiduje možnosti przejścia z art. 1059—1062 k.c. na art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c., gdyby ten ostatni przepis był korzystniejszy dla spadkobiercy testamentowego powołanego z ustawy (art. 1065 zd. 1 k.c.).

3)¹⁵ Osoba powołana z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego ma spełniać przy dziedziczeniu testamentowym takie przesłanki, jakie byłyby wymagane od niej, gdyby odziedziczyła spadkowe gospodarstwo rolne (art. 1059—1062 k.c.), inaczej mówiąc, takie przesłanki, na podstawie których doszłaby ona z usta-

tezy, należy stanowczo wyprowadzić wniosek, że podlega ona zaliczeniu do nurtu drugiego. W następnych orzeczeniach (por. niżej przyp. 15) SN odstąpił od nurtu drugiego; jest nawet wątpliwe, czy SN nie opowiedział się za nurtem pierwszym (por. uwagi do przyp. 15).

Do tego nurtu należałoby zaliczyć także post. SN z 16.II.1977 r. III CRN 272/76, OSPIKA 1978, z. 2, poz. 28. Jest to możliwe, przy założeniu jednak, że termin: „osoba powołana” użyty został w tym postanowieniu w znaczeniu nadanym mu przez nurt C (tak zresztą zakwalifikowała to orzeczenie Redakcja OSPIKA, odsyłając do poprzednich orzeczeń SN cyt. wyżej). Gdyby jednak uznać, że użyto powyższego terminu w znaczeniu nadanym mu przez nurt A, za czym zdaje się zwłaszcza przemawiać uzasadnienie tegoż postanowienia, to analizowanego powyższego orzeczenia SN (z 16.II.1977) nie można by zaliczyć do nurtu drugiego — tak samo zresztą jak do innych wyodrębnionych tu nurtów (1—4) — lecz tylko do wyodrębnionego w pracy nurtu: IIa. Rzecz ciekawa, że kierunek IIa ma swego reprezentanta. Jest nim J. R o s t k o w s k i: *Gospodarstwo (...)*, s. 70 i n.

¹⁵ Por. uchw. SN z 20.III.1977 r. III CZP 19/77, OSNCP 1977, nr 9, poz. 162 (teza, uzasadnienie). Nie jest jasne, czy SN w tej uchwale reprezentuje tezę A czy C w wykładni słowa: „osoba powołana”. Jeżeli reprezentuje tezę C (a należy sądzić, że tak, bo mamy tu kontynuację poprzedniego stanowiska po noweli, od których SN tu przecież wyraźnie nie odstępuje, a tylko używa zbyt nieprecyzyjnych sformułowań), to należałoby stanowisko SN zaliczyć do nurtu trzeciego (czyli że SN nie odstąpiłby od nurtu drugiego, wyrażonego w poprzednich orzeczeniach — por. przyp. 14). Jeżeli zaś SN przyjął tu tezę A co do wykładni wyrazu „powołana”, to należałoby powyższą uchwałę zaliczyć nie do nurtu trzeciego, lecz do nurtu pierwszego. W pracy zaliczono ją do nurtu trzeciego.

wy do spadkowego gospodarstwa rolnego; wystarczy jednak, że osoba ta spełnia przesłanki określone w art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c. (teza C, I b). Osoba nie powołana z ustawy do gospodarstwa rolnego powinna spełniać przesłanki określone w art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c. (art. 1065 zd. 1 k.c.). Stanowisko 3, jest w zasadzie zbieżne ze stanowiskiem 2, z tą jednak różnicą, że dopuszcza się tu przejście z art. 1059—1062 na art. 216 § 1, 2, 5 k.c., gdyby ten ostatni przepis był korzystniejszy od pierwszego. W związku z takim ujęciem tego zagadnienia (3) (należy dodać, że rozwiązanie to reprezentuje obecnie SN) następuje znaczne zbliżenie stanowiska 3 do stanowiska 1.

4)¹⁶ Każdy spadkobierca testamentowy — obojętnie, powołany czy nie powołany z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego — ma odpowiadać przesłankom z art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c.

Niektórzy autorzy nie precyzują w omawianej kwestii swych stanowisk¹⁷ albo precyzują je niejasno lub w sposób niezupełny,¹⁸ tak że nie można określić przesłanek wymaganych od spadkobiercy testamentowego będącego „osobą powołaną z ustawy” (albo którą można wprawdzie w ten sposób określić, lecz niezupełnie). Nikt nie wypowiedział się za stosowaniem — w wypadku testamentu — art. 1059—1062 k.c. do osób nie powołanych z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego. Kodeks cywilny nie daje do tego żadnej podstawy (art. 1065 zd. 1 k.c.).

Nikt ze zwolenników rozwiązania A nie wypowiedział się za stosowaniem tezy II a, tzn. żeby od osób powołanych z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego (w ujęciu tezy A) wymagać spełnienia przesłanek z art. 1059 k.c. (rodzice — art. 1061 k.c.), jednakże z wyłączeniem możliwości przejścia na art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c., gdyby ten przepis okazał się korzystniejszy niż

¹⁶ E. Spirydowicz: *Ziemia i prawo*, Warszawa 1977, s. 158 i n.; J. Pietrzykowski (w): *Kodeks cywilny — Komentarz*, t. 3, s. 2251; potem jednak autor ten odstąpił od tego stanowiska (por. przyp. 14), reprezentując nurt drugi.

¹⁷ A. Dzyr: *Znaczenie zmian kodeksu cywilnego i rozporządzenia wykonawczego z 1964 r. dla obrotu i dziedziczenia nieruchomości rolnych*, *Paestra* 1972, nr 12, s. 15 i n.

¹⁸ S. Breyer: *Nowe przepisy o dziedziczeniu gospodarstw rolnych*, *Paestra* 1972, nr 10, s. 11 i n. (można jednak sądzić, że autor reprezentuje tu nurt pierwszy); J. Majorowicz: *Zmiany w kodeksie cywilnym w zakresie obrotu i dziedziczenia gospodarstw rolnych*, *NP* 1972, nr 2, s. 186. Można m.zd. autora tego zaliczyć do nurtu drugiego. Gdyby jednak przyjąć, że termin: „osoba powołana z ustawy” w ujęciu autora trzeba interpretować nie w sensie nurtu C, lecz nurtu A [a tak właśnie, odmiennie od tego, co przyjmuje się w tekście niniejszej pracy, czyni E. Paluszkievicz: *Przemiany* (...), s. 15], to autora nie można będzie zaliczyć do żadnego z wyodrębnionych tu nurtów (1—4), lecz do nurtu IIa, albowiem autor zdaje się wyłączać przejście z art. 1059—1062 na art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c., choć tego wyraźnie nie stwierdza.

pierwszy. Pogląd ten jest teoretycznie możliwy (byłby odpowiednikiem poglądu 2), lecz — jak to zostanie wykazane w dalszej analizie — nie ma on uzasadnienia *de lege lata*.

A *limine* podlega odrzuceniu teza 4, jako nie mająca uzasadnienia. Według niej do osób powołanych z ustawy mają zastosowanie przy dziedziczeniu testamentowym wyłącznie przesłanki z art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c., wniosku zaś tego nie sposób wprowadzić ani z wyraźnego przepisu, bo go nie ma, ani też z wykładni art. 1065 zd. 1 k.c. Zresztą nieliczni zwolennicy tej tezy nie uzasadniają swego stanowiska.

Zanim się przejdzie do oceny stanowisk 1—3, należy porównać przesłanki z art. 1059—1062 k.c. z warunkami z art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c. Generalnie rzecz biorąc, sytuacja przedstawia się tak, że pewne przesłanki z art. 1059—1062 są korzystniejsze niż z art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c. i odwrotnie — nieraz korzystniejsze są te ostatnie w porównaniu z pierwszymi (w tym zestawieniu odrywa się na chwilę od rozróżnienia stanowisk A-B-C oraz możliwych ujęć przesłanek: 1, 2, 3, 4):

x) W wyliczeniu art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c. brak punktów 3, 4 (małoletniość, pobieranie nauki zawodu lub uczęszczanie do szkół, trwała niezdolność do pracy), natomiast występują one w art. 1059 § 1 pkt 4, 5 k.c.

y) Art. 216 § 1 pkt 2 k.c. wymaga trzech przesłanek (koniunkcja), art. zaś 1059 § 1 pkt 2 k.c. — dwóch (alternatywa zwykła).

z) W art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c. nie występują pewne przesłanki, które są jednak w art. 1059—1062 k.c. [prowadzenie innego gospodarstwa rolnego niż spadkowe — art. 1059 § 1 pkt 3 cz. I; w wypadku art. 1061 (rodzice) wystarczają same kwalifikacje rolne bez konieczności składania stosownego oświadczenia, tak jak to jest w art. 216 § 1 pkt 5 k.c.].

x¹) Natomiast art. 216 § 1 pkt 1 k.c. jest łagodniejszy niż stosowne przepisy art. 1059—1062 k.c. (tj. 1059 § 1 pkt 1, 3 cz. II, 1060 § 2, 1061 zd. 2, 1062 § 2, 3). W pierwszym bowiem wypadku wystarcza praca w każdym indywidualnym gospodarstwie rolnym, w drugim — tylko w oznaczonych gospodarstwach rolnych (spadkodawcy, rodziców spadkobiercy, jego małżonka lub rodziców małżonka; poza tym w art. 1060 § 2 k.c. praca w gospodarstwie spadkowym musi stanowić główne źródło utrzymania dla spadkobiercy).

y¹) Także — ogólnie rzecz biorąc — korzystniejszy jest art. 216 § 1 pkt 5 w porównaniu z art. 1059 § 2 k.c. W pierwszym wypadku pominięto w ogóle przesłankę negatywną, która występuje w art. 1059 § 2 k.c. (brak współspadkobierców odpowiadających art. 1059 § 1 pkt 1—3), a ponadto wystarcza oświadczenie o gotowości podjęcia pracy w każdym indywidualnym gos-

podarstwie rolnym; w drugim wypadku w kwestii tego oświadczenia o gotowości podjęcia pracy chodzi tylko o spadkowe gospodarstwo rolne, przy czym w art. 216 § 1 pkt 5 wystarcza oświadczenie o gotowości podjęcia pracy w indywidualnym gospodarstwie rolnym, w art. zaś 1059 § 2 k.c. wymaga się oświadczenia o gotowości prowadzenia spadkowego gospodarstwa rolnego, pojęcia zaś te nie są tożsame. To były te podstawowe różnice w ujęciu obu powyższych przepisów. Według interpretacji doktryny tylko pozornym przywilejem art. 216 § 1 pkt 5 w zw. z art. 1065 zd. 1 k.c. jest brak w nim wzmianki o terminie 6-miesięcznym, gdyż również ten warunek istnieje przy dziedziczeniu testamentowym osób powołanych z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego (takie jest dotychczasowe stanowisko literatury).

Należy rozważyć, którą z trzech (1—3) wskazanych wyżej tez przyjąć (czwartą *a limine* odrzucono). Otóż wydaje się, że należy się opowiedzieć za rozwiązaniem pierwszym. Zasadniczym argumentem przemawiającym za nim (a przeciwko tezom 2, 3) są poprzedzone uwagi co do wykładni słowa: „osoba powołana z ustawy”. Przyjęcie tezy A implikuje określone rozwiązanie, mianowicie pierwsze, choć pewne szczegóły w niej (przejście z art. 1059—1062 k.c. na art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c.) są sprawą otwartą.

Nie wydaje się konsekwentne zwłaszcza stanowisko 2, które przyjmuje — zresztą niesłusznie — zawężoną interpretację słowa: „osoba powołana z ustawy”, a następnie wyłącza możliwość przejścia na art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c. Z przeprowadzonego wyżej porównania art. 1059—1062 z art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c. wynika, że ten ostatni przepis często jest korzystniejszy niż pierwszy, zwłaszcza dlatego, że do testamentu stosuje się przesłanki wymagane od tzw. zastępców szczególnych, a ponadto art. 1059 § 2 jest szczególnie ostry w porównaniu z art. 216 § 1 pkt 5 k.c. Wszystko to sprawia, że sytuacja osób obcych byłaby często o wiele lepsza niż osób bliskich (poważanych z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego). Czy można zaś ustawodawcy imputować taką niekonsekwencję? Rzecz jasna, nie można, bo — co więcej — ustawa nie daje do tego żadnych podstaw, gdyż art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c. ma zastosowanie także do osób powołanych z ustawy (co do uzasadnienia tego — zob. dalej). Dlatego *a limine* należy odrzucić stanowisko 2.

Rozwiązanie 3 przez przyjęcie przejścia na art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c. znacznie zbliżyło się do stanowiska 1, niemniej jednak jest ono trochę niekonsekwentne (czego nie można zarzucić stanowisku 2). Zasadniczy kontrargument przeciwko tezie 3 płynie stąd, że niewłaściwie zinterpretowano słowo: „osoba powołana z ustawy”, w związku z czym również wnioski wyciągnięte z niej są nieprawdziwie. Należy tu jednak dodać, że sam sposób wy-

prowadzenia wniosków z tej tezy, tj. określenia przesłanek, jest prawidłowy, gdyż innych wniosków przy tak żądanym stanowisku co do znaczenia słowa: „osoba powołana (...)”, nie sposób było wyciągnąć, tylko że niewłaściwą jest sama ich podstawa, a zatem i wnioski są niezasadne. To jest właśnie ten podstawowy przeciwdowódz tezy C, 3.

A teraz uzasadnienie bronionej tu tezy I b. Osobą powołaną z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego jest podmiot należący do kręgu spadkobierców ustawowych spadkowego gospodarstwa rolnego. Powinna ta osoba odpowiadać przesłankom określonym w art. 1059—1062 k.c., ściślej — w art. 1059 k.c. (w wypadku rodziców wystarczy, że spełniają oni warunki z art. 1061 zd. 1 k.c.; oczywiście art. 1059 k.c. również ma do nich zastosowanie, gdyby się okazał korzystniejszy od art. 1061 k.c., przy czym w istocie dotyczy to punktów 1—3 § 1 art. 1059; art. 1061 jest bowiem przywilejem dla rodziców, a nie ograniczeniem ich uprawnień w porównaniu z podstawowym artykułem 1059 k.c.). Wystarczy jednak do dziedziczenia, że osoby te spełniają przesłanki z art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c.

Należy teraz rozważyć, jaka jest podstawa prawna stosowania tego właśnie przepisu art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c. również do osób powołanych z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego, skoro wprost zd. 1 art. 1065 k.c. dotyczy osób nie powołanych z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego. Otóż przepis ten ma zastosowanie na zasadzie analogii *legis*. Do tego samego wniosku można także dojść, stosując wnioskowanie *a maiori ad minus* (skoro art. § 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c. ma zastosowanie do osób obcych, to tym bardziej ma on zastosowanie do osób bliskich) lub argumentem *ad absurdum* (byłoby niedorzecznością, aby na zasadach złagodzonych dziedziczyły osoby obce, a nie mogły dziedziczyć osoby bliskie). Ostatnie dwa sposoby wnioskowania są wynikiem obserwacji, że osoby obce spadkodawcy nie mogą być w lepszej sytuacji niż jego osoby bliskie. Wszystkie te wnioskowania prowadzą do tego samego rezultatu, ale bardziej przekonujące wydaje się powołanie na analogię z ustawy (*analogia legis*). Przyjęto wyżej, że osoby powołane z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego w ogóle mogą je dziedziczyć oraz że do nich w pierwszej kolejności mają zastosowanie art. 1059—1062 k.c. (a potem dopiero art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c.). Ale na jakiej podstawie dochodzi się do takiego wniosku, skoro przepis art. 1065 k.c. o dziedziczeniu z testamentu tych osób w ogóle nie wspomina? Najczęściej wniosek ten uznaje się za zupełnie oczywisty i przechodzi się nad nim do porządku. Należy jednak wniosek ten uzasadnić. I to, po pierwsze (P), że osoby te w ogóle na podstawie testamentu dziedziczą, a po drugie (R), że stosuje się do nich art. 1059—1062 k.c.

(P). Artykuł 1058 k.c. odsyła do ogólnych przepisów prawa spadkowego, w tym do art. 959—965 k.c., zwłaszcza zaś do art. 959 k.c., który zezwala na ustanowienie spadkobiercy. Pierwsze więc zagadnienie, że wolno ustanowić spadkobiercę, zostało rozstrzygnięte w sposób pozytywny. Nie sposób chyba przyjąć, aby powołanie spadkobiercy nie podlegało żadnym ograniczeniom; obowiązują przeciwieństwo szczególne zasady dziedziczenia gospodarstw rolnych. Jeśli ktoś udowodniłby tezę odmienną, to z ochotą należałoby ją przyjąć. Powstaje tylko pytanie, jakie przepisy tu stosować: art. 1059—1062 czy art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c.? Otóż trzeba stosować art. 1059—1062 k.c. Podstawą prawną tego jest *analogia legis*, gdyż przepisy te bardziej odpowiadają kontekstowi sytuacyjnemu niż art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c., chodzi tu bowiem o osoby powołane z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego, co jednak nie wyłącza możliwości sięgnięcia w drodze analogii (II stopnia) do art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c., jeżeli przepis ten okazałby się korzystniejszy. Gdyby ustawodawca chciał, aby art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c. miał zastosowanie do osób powołanych z ustawy na zasadzie wyłączności (a więc z pominięciem art. 1059—1062 k.c.), to wyraźnie by to stwierdził. Natomiast zd. 1 art. 1065 k.c. odnosi się do osób nie powołanych z ustawy, tylko więc w stosunku do nich ograniczono swobodę testowania (wyłączając punkty 3, 4 § 1 art. 216 k.c.).

Powyższy wniosek można uzasadnić także w inny sposób (tzn. nie przez odesłanie, analogię *legis*). Otóż w drodze wykładni logicznej (wnioskowania prawniczego) ze zd. 1 art. 1065 k.c. można wyprowadzić normę następującej treści: osoba powołana z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego może je na podstawie testamentu dziedziczyć w całości lub w części, jeżeli w chwili otwarcia spadku odpowiada warunkom przewidzianym dla spadkobierców powołanych z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego. Byłaby to norma o identycznej treści, jaką zawierał k.c. przed nowelą (aspekt genetyczny). Ustawodawca chciał w noweli tylko ograniczyć dziedziczenie testamentowe osób nie powołanych z ustawy i tę sytuację uregulował, nie chcąc niczego zmieniać na niekorzyść osób powołanych z ustawy.

R a). Gdyby należało wskazać konkretny sposób rozumowania, na podstawie którego taki wniosek się wyciągnie, to należałoby podać tu *argumentum a contrario* z art. 1065 zd. 1 k.c., chociaż w istocie byłby to dość szczególny zabieg połączenia wykładni gramatycznej art. 1065 zd. 1 z wnioskowaniem *a contrario*.

R b). Gdyby ktoś nie chciał przyjąć sposobu poprzedniego (R a), to można by się uciec do ogólnego uzasadnienia tzw. wynikania norm, gdzie z normy N_1 wyprowadza się normę N_2 , jeżeli nie sposób przyjąć, aby w pewnym systemie obowiązywała norma N_1 , a nie obowiązywała norma N_2 , byłoby to bowiem niezgodne

z „wołą (racjonalnego) ustawodawcy”.¹⁹ Na podstawie takiego toku rozumowania rozwiązano by tylko pierwsze zagadnienie, tzn. uzasadniono by istnienie normy tej treści: osoby powołane z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego dziedziczą na podstawie testamentu. Normę tej treści można by uzasadnić, stosując wnioskowanie *a maiori ad minus* (skoro osoby obce, to również i osoby bliskie). Dopiero z tak ustalonej normy prawnej — poprzez analogię *legis* — sięgnięto by do przepisów art. 1059—1062 k.c., jako najbardziej odpowiadających analizowanemu stanowi faktycznemu (w drugiej kolejności sięgając do art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c., również w drodze analogii *legis*), chyba żeby przyjąć, że w drodze analogii *legis* można wyprowadzać nowe normy prawne,²⁰ wtedy — przykładowo — poprzez argument *a maiori ad minus* oraz analogię *legis* wyprowadzono by normę tej treści jak na wstępie (R). Analogii *legis* nie można jednak uznać za sposób tworzenia nowych norm prawnych; jest ona tylko rodzajem wykładni, w związku z czym wnioskowanie z punktu Rb musiałoby być rozbite na dwa etapy: wprowadzenia normy [osoby powołane (...) dziedziczą] oraz analogii *legis* (z art. 1059—1062 k.c.).

Te dwa toki rozumowania (P, R) prowadzą do tych samych końcowych wniosków, można je zatem przyjąć, chociaż najbardziej adekwatny wydaje się sposób R a. Oba toki wnioskowania znajdują uzasadnienie w wykładni genetycznej (poprzedni tekst art. 1065 k.c. taką właśnie normę statuował) oraz w argumentach celowościowych: odpowiada to funkcji społeczno-gospodarczej testamentu, pozwalając spadkodawcy na dostosowanie schematycznego z natury rzeczy dziedziczenia ustawowego do konkretnej sytuacji, mianowicie przez ustanowienie spadkobiercami testamentowymi tylko pewnych osób spośród kręgu spadkobierców ustawowych lub nawet tych samych, które dziedziczyłyby z ustawy, lecz w innym ułamku. Ponadto z art. 948 k.c. (aczkolwiek dotyczy on tylko testamentu, a nie przepisów) należy wyprowadzić regułę tej treści, że w razie wątpliwości interpretacyjnych przepisów prawa należy rozstrzygać je na korzyść tej wykładni, która pozwoli na utrzymanie rozrządzeń testamentowych w mo-

¹⁹ Z. Ziemiński: Teoria prawa, Warszawa-Poznań 1972, s. 111. Byłby to sposób rozumowania (Rb) wyodrębniony (na s. 113 i n.).

²⁰ Stanowczo przeciwstawia się temu S. Grzybowski: Prawo cywilne — Zarys części ogólnej, Warszawa 1974, s. 73 (dotyczy to, według tego autora, także analogii *iuris*). Odmiennie stanowisko, jak można by sądzić, zajmuje w tej kwestii Z. Ziemiński (op. cit., s. 114). W każdym razie analogię *iuris* uważa ten ostatni autor za sposób tworzenia norm; z tekstu na s. 110 wynika, że analogia *legis* jest tylko rodzajem wykładni, a nie sposobem tworzenia nowych norm prawnych. I taki pogląd wypadnie przyjąć.

cy. Ta dyrektywa interpretacyjna dodatkowo wspiera przyjętą tutaj tezę.

Do tego, kto analizuje tekst prawny, należy danie testatorowi do ręki operatywnego narzędzia w postaci sprecyzowanego zespołu przesłanek, które są wymagane od spadkobiercy testamentowego mającego dziedziczyć gospodarstwo rolne. Ogólne stwierdzenie, że osoby powołane z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego powinny spełniać przesłanki z art. 1059—1062 k.c., ale że wystarczy również, iż osoby te spełniają warunki z art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c. — nie zadowala. Nie zadowala również wskazanie, że osoby te mają spełniać przesłanki z art. 1059 k.c. (rodzice — z art. 1061 zd. 1 k.c.), chociaż wystarczy, że osoby te spełniają przesłanki z art. 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c. Cały bowiem krąg zagadnień może tu pozostać nadal otwarty, a tymczasem spadkodawcy trzeba dać do ręki konkretny katalog przesłanek (wyprowadzonych w drodze wykładni obowiązującego zespołu przepisów prawnych), które są wymagane od spadkobiercy testamentowego. Tak właśnie należy uczynić.

Osoba powołana z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego, czyli osoba należąca do kręgu spadkobierców ustawowych gospodarstwa rolnego (dziecko, wnuk, małżonek, rodzice, rodzeństwo, dziecko rodzeństwa spadkodawcy) dziedziczy — na podstawie testamentu — gospodarstwo rolne, jeżeli w chwili otwarcia spadku odpowiada następującym przesłankom (wymaganiom czy warunkom):

- 1) pracuje w indywidualnym gospodarstwie rolnym (art. 1059 § 1 pkt 1, 3 cz. II, art. 216 § 1 pkt 1 w zw. z art. 1065 zd. 1 k.c.) albo
- 2) jest członkiem rolniczej spółdzielni produkcyjnej lub pracuje w gospodarstwie rolnym takiej spółdzielni (art. 1059 § 1 pkt 2 w zw. z art. 1065 zd. 1 k.c.), albo
- 3) prowadzi indywidualne gospodarstwo rolne (art. 1059 § 1 pkt 3 cz. I w zw. z art. 1065 zd. 1 k.c.), albo
- 4) jest małoletnia bądź też pobiera naukę zawodu lub uczęszcza do szkół (art. 1059 § 1 pkt 4 w zw. z art. 1065 zd. 1 k.c.), albo
- 5) jest trwale niezdolna do pracy, albo
- 6) ma kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego i nie później niż przed upływem sześciu miesięcy od otwarcia spadku oświadczy w sądzie rejonowym lub w państwowym biurze notarialnym gotowość podjęcia pracy w indywidualnym gospodarstwie rolnym lub prowadzenia indywidualnego gospodarstwa rolnego (art. 1059 § 2, 216 § 1 pkt 1, 5 k.c. w zw. z art. 1065 zd. 1 k.c.; nadto arg. z art. 1059 § 1 pkt 3 cz. I k.c.).

W wypadku rodziców spadkodawcy wystarczy, że mają oni kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego lub są trwale

niezdolni do pracy — art. 1061 zd. 1 w zw. z art. 1065 zd. 1 k.c. Oczywiście gdyby powyższe przesłanki z punktów 1—6 były dla nich korzystniejsze, to również one wystarczają do dziedziczenia (praktycznie ma to znaczenie przy punktach 1, 2, 3).

Osoba nie powołana z ustawy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego może na podstawie testamentu dziedziczyć je (w całości lub w części), jeżeli w chwili otwarcia spadku odpowiada przesłankom określonym w art. 216 § 1, 2, 5 k.c., czyli:

- 1) pracuje w indywidualnym gospodarstwie rolnym albo
- 2) jest członkiem rolniczej spółdzielni produkcyjnej, do której wniosła wkład gruntowy, i pracuje w gospodarstwie rolnym tej spółdzielni, albo
- 3) ma kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego i nie później niż przed upływem sześciu miesięcy od otwarcia spadku oświadczy w sądzie rejonowym lub w państwowym biurze notarialnym gotowość podjęcia pracy w indywidualnym gospodarstwie rolnym lub prowadzenia indywidualnego gospodarstwa rolnego (także analogia do art. 1059 § 2 k.c.).

Szczególne przesłanki dziedziczenia gospodarstw rolnych na podstawie testamentu powinny być spełnione w chwili otwarcia spadku (art. 1059—1062, 216 § 1 pkt 1, 2, 5 w zw. z art. 1065 zd. 1 k.c.). Dotyczy to również pracy w indywidualnym gospodarstwie rolnym, w tym także spadkowym (warunek z art. 1059 § 1 pkt 1: „bezpośrednio przed otwarciem spadku” nie ma tu zastosowania; por. zresztą art. 1059 § 1 pkt 3, 1, gdzie tego sformułowania nie ma; ponadto argument taki wypływa z art. 1065 k.c. zd. 1 w zw. z art. 216 § 1 pkt 1 k.c.). Te szczególne przesłanki rolne nie muszą być spełnione w innej dacie, np. w chwili sporządzenia testamentu. Może się zdarzyć, że będą one spełnione w chwili testowania, ale nie w dacie otwarcia spadku (np. zaprzestanie pracy w indywidualnym gospodarstwie rolnym — art. 216 § 1 pkt 1 w zw. z art. 1065 zd. 1 k.c.); wówczas powołanie do spadku jest bezskuteczne. Odmiennie jest zatem przy czynnościach *mortis causa* niż *inter vivos*, bo w wypadku tych ostatnich kwalifikacje rolne (art. 160 k.c.) muszą być spełnione w chwili sporządzenia czynności.

Omawiana obserwacja ma znaczenie przy analizie zagadnienia: czy powołanie do spadku pod „warunkiem” spełnienia przesłanek rolnych wymaganych od spadkobiercy testamentowego (art. 1059—1062, 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c.) jest warunkiem w sensie technicznoprawnym, czy też jest to tylko tzw. warunek prawny (*conditio iuris*)?

Otóż w doktrynie na tle czynności *inter vivos* ustalony jest pogląd, że dopuszczalne jest zawarcie umowy zobowiązującej do przeniesienia prawa własności nieruchomości rolnej pod warun-

kiem, że nabywca uzyska (nabędzie) kwalifikację rolne.²¹ Nie widzi się w tym zastrzeżeniu warunku prawnego. Gdyby iść dalej tym tokiem rozumowania, to powołanie do spadku pod warunkiem nabycia (uzyskania) przesłanek²² z art. 1059—1062, 216 § 1 pkt 1, 2, 5 k.c. w zw. z art. 1065 zd. 1 k.c. należałoby uznać za warunek w technicznoprawnym tego słowa znaczeniu, a nie za tzw. warunek prawny.²³ Niemniej jednak ze względu na to, że szczególne przesłanki rolne nie muszą być spełnione w dacie testamentu, a tylko w chwili otwarcia spadku, zagadnienie warunku tej treści nie powinno budzić wątpliwości. Jest on dozwolony, np. w razie powołania do spadkowego gospodarstwa rolnego pod warunkiem podjęcia pracy w tym gospodarstwie. Taki warunek można połączyć z terminem (np.: „w ciągu 10 lat od sporządzenia testamentu lub do chwili otwarcia spadku”). Skuteczność zaś takich zastrzeżeń byłaby badana przez pryzmat art. 962 k.c. (art. 1058 k.c.).

Natomiast rozgraniczenie warunku technicznoprawnego od tzw. warunku prawnego może powstać tylko w jednej sytuacji, mianowicie wtedy, gdy spadkodawca ustanowił spadkobiercę gospodarstwa rolnego pod warunkiem uzyskania (nabycia) przez tę osobę przesłanek z art. 1059—1062, 216 § 1 pkt 1, 2, 5 w zw. z art. 1065 zd. 1 k.c. do chwili otwarcia spadku i — oczywiście — spełniania ich w tej dacie (warunek zawieszający, termin początkowy). Czy w istocie nie jest to *conditio iuris*? Należałoby przyjąć, że tak właśnie jest, albowiem spadkodawcy chodziło o to, aby ustanowiony spadkobierca dziedziczył, a do tego potrzebne jest spełnienie wspomnianych przesłanek w chwili otwarcia spadku. W gruncie rzeczy zatem nie testator, lecz ustawa uzależnia skuteczność czynności prawnej od spełnienia tych przesłanek w chwili otwarcia spadku. W szczególności gdyby spadkobierca miał już te przesłanki przed datą otwarcia spadku, a potem je utracił (np. zaprzestał pracy w gospodarstwie rolnym), to nie dziedziczyłby gospodarstwa. Natomiast gdyby przyjąć, że w analizowanej sytuacji nie ma *conditionis iuris*, to zastrzeżenie powyższej treści — wbrew temu, co początkowo przyjęto — miałoby podwójny

²¹ J.St. Piątowski (w:) System prawa cywilnego, t. II, 1977, s. 264 (wraz z dalszą literaturą zestawioną w przyp. 165 na s. 264).

²² W rzeczywistości byłby to zespół warunków ujętych w sposób alternatywny (alternatywa zwykła). Wykładnię oświadczenia woli wolno ustalać na podstawie ustawy, gdy oświadczenie to do niej (tj. ustawy) odwołuje.

²³ Natomiast nie powinno ulegać wątpliwości, że powołanie do spadku pod „warunkiem” posiadania przez spadkobiercę — w chwili otwarcia spadku — wymienionych wyżej przesłanek należałoby uznać za *conditio iuris*, a nie za warunek w jego sensie technicznoprawnym. Rozróżnienie między przedstawioną tu sytuacją a sytuacją w tekście musiałyby być oparte każdorazowo na wykładni oświadczenia woli testatora.

charakter: warunków zawieszających oraz terminów początkowych. W istocie byłyby to dwa terminy: do chwili zgonu testatora i w chwili zgonu testatora. Powołanie spadkobiercy staje się skuteczne dopiero z chwilą otwarcia spadku, przed tą datą bowiem nie powstaje na rzecz przyszłego spadkobiercy żadne prawo podmiotowe do spadku (nawet warunkowe, terminowe); warunek, od którego uzależniono skuteczność powołania, może się ziścić przed otwarciem spadku.²⁴ W powyższej sytuacji należałoby, jak już wspomniano, dopatrzeć się tu nie jednego warunku i terminu, lecz dwóch warunków i terminów. (a) Spadkobierca do chwili otwarcia spadku nabędzie jedną z przesłanek wyżej wskazanych (warunek zawieszający, termin początkowy) oraz (b) w chwili otwarcia spadku osoba ta nie utraci nabytych przesłanek (warunek zawieszający negatywny, termin początkowy określony „datą”: chwila zgonu testatora). I tak właśnie należałoby — gdyby tu iść torem warunku, terminu — zinterpretować to zastrzeżenie (nie jeden, lecz dwa warunki i dwa terminy). Gdyby to uznać za zasadne — a byłyby to kontynuacja poglądu co do dopuszczalności warunku przy czynnościach *inter vivos* (art. 160, 157 § 2 k.c.) — to okazałoby się, że praktyczne skutki takiego zastrzeżenia byłyby takie same, jak w razie przyjęcia, że w istocie jest to *conditio iuris* (por. art. 962 k.c.). Albo więc do chwili otwarcia spadku spadkobierca nabył te przesłanki i nie utracił ich w chwili zgonu spadkodawcy — wtedy oba warunki ziściły się napóźniej w chwili otwarcia spadku (art. 962 zd. 3 k.c.), wobec czego powołanie jest bezwarunkowe, bezterminowe, albo też spadkobierca nie nabył ich do tego momentu i nie spełnia ich w chwili otwarcia spadku (art. 962 zd. 3 k.c.) — wtedy powołanie jest nieważne (bezskuteczne). Do tych samych wniosków można dojść, gdyby uznać, że nie są to warunki połączone z terminami, lecz *conditiones iuris* (art. 1059—1062, 216 § 1 pkt 1, 2, 5 — art. 1065 zd. 1, art. 58 k.c.).

Wszelkich odmiennych niż wyżej wskazanych zastrzeżeń co do warunku i terminu — w tym także połączenia warunku powyższej treści, lecz z innym terminem (terminami) niż wyżej wskazane — w ogóle nie można rozpatrywać w kategorii warunku prawnego. Będą to warunki w ścisłym tego słowa znaczeniu, a skuteczność, zastrzeżenia takich warunków (terminów) trzeba będzie oceniać w świetle art. 962 k.c. (art. 1058 k.c.), a ponadto, niezależnie od tego, skuteczność ustanowienia spadkobiercy będzie oceniana w świetle przesłanek ustawowych (art. 1059—1062, 216 § 1 pkt 1, 2, 5 w zw. z art. 1065 zd. 1 k.c. — czy wymagania

²⁴ Czym innym jest kwestia, że testament jest czynnością dokonaną już z chwilą jego sporządzenia oraz że już w tej dacie może on być nieważny.

to w dacie otwarcia spadku są spełnione?) Przykład: powołanie do dziedziczenia gospodarstwa rolnego pod warunkiem podjęcia pracy w spadkowym gospodarstwie rolnym w ciągu 10 lat od sporządzenia testamentu (a. — art. 962 k.c., b. — sprawdzenie przesłanek rolnych wymaganych od takiego spadkobiercy testamentowego — art. 1065 k.c.).

KRYSTYNA KRZEKOTOWSKA

EKSPEKTATYWA NABYCIA SPÓŁDZIELCZEGO PRAWA DO LOKALU A USTANIE WSPÓLNOŚCI MAJĄTKOWEJ

1. Prawo spółdzielcze z 1982 r., w przeciwieństwie do ustawy o spółdzielniach i ich związkach z 1961 r., wyraźnie rozstrzygnęło kwestię przynależności ekspektatywy nabycia spółdzielczego prawa do lokalu ustalając, że wkład mieszkaniowy lub budowlany należy przed przydziałem lokalu wspólnie do obojga małżonków, niezależnie od pochodzenia środków, które zostały przeznaczone na spłacenie tegoż wkładu. Nie narusza to zasad rozliczeń z tytułu zwrotu wydatków i nakładów poniesionych z majątku odrębnego małżonka na majątek wspólny (art. 215 § 4). Rozwiązanie to dotyczy sytuacji, w której stosunki majątkowe między małżonkami podlegają wspólności ustawowej.¹

Szeroki zakres przynależności wspomnianych uprawnień do majątku wspólnego to zarazem duże znaczenie praktyczne problemów teoretycznych, jakie się wyłaniają w razie ustania wspólności majątkowej (w tym także w wypadku ustania wspólności majątkowej wskutek śmierci jednego z małżonków) przed przydziałem lokalu.

2. Omówienie losów ekspektatywy nabycia spółdzielczego prawa do lokalu w razie ustania wspólności majątkowej wypada rozpocząć od szczególnie złożonej sytuacji, jaka powstaje wtedy, gdy przyczyną ustania owej wspólności jest śmierć jednego z małżonków. Zagadnienie to zostanie omówione kolejno w stosunku do poszczególnych typów wkładów.

¹ Por. A. Dyoniak: Ustawowy ustrój majątkowo-mażeński, Ossolineum 1985, s. 17 i n.; K. Krzekotowska: Prawa małżonków do mieszkania spółdzielczego, ZW CZSR. Warszawa 1978, s. 11 i n.; taż: Spółdzielcze prawo do lokalu mieszkalnego, s. 167; taż: Zagadnienia wybrane z zakresu problematyki mieszkaniowej w nowym prawie spółdzielczym, ZN IBPS 1982, nr 17—18, s. 53; K. Gandor: Prawa podmiotowe tymczasowe (ekspektatywy), Ossolineum, Wrocław 1968, s. 56; Z. Radwański: Zarys części ogólnej prawa cywilnego PWN, Warszawa 1979, s. 88. Por. też wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej SN z 30.XI.1974 r., OSNCP 1975, nr 3, poz. 37 oraz z 13.I.1979 r., OSNCP 1979, nr 3, poz. 39.